

**ŽIVILĖS ŠARAKAUSKIENĖS DAKTARO DISERTACIJOS
„MOKINIŲ PSICHOLOGINĖ GEROVĖ:
STRUKTŪRA IR SOCIODEMOGRAFINIAI
BEI ASMENYBINIAI VEIKSNIAI“**

(socialiniai mokslai, psichologija 06S)

RECENZIJA

Vytautas Gudonis

Šiaulių universitetas, Lietuva

Vienas iš mokinių psichologinės gerovės rodiklių yra psichologinis klimatas mokykloje. Kitas psichologinės gerovės rodiklis – savižudybių skaičius šalyje. Pagal savižudybių skaičių Lietuva viena iš pirmųjų tiek Europoje, tiek pasaulyje. Statistiniai duomenys rodo, kad mūsų šalyje 100 000 gyventojų tenka 44 nusižudę asmenys, o Rusijoje – 39 / 100 000, Latvijoje – 34 / 100 000, Estijoje – 33 / 100 000. Lietuvoje kasmet nusižudo apie 1 500 žmonių. Didžiausią nerimą kelia tai, kad kiekvienais metais mūsų šalyje nusižudo septyni 10–14 metų vaikai ir iki keturiasdešimt 15–19 metų amžiaus jaunuolių. Kitaip tariant, kasmet netenkame vienos mokinių klasės. Lietuvoje ši problema itin aktuali, nes nedarbas šalia alkoholizmo, nusikalstamumo, skurdo yra viena iš aktualiausių ir skaudžiausių socialinių problemų, rodančių žemą psichologinės gerovės lygį. Šiame kontekste Živilės Šarakauskienės daktaro disertacija „Mokinių psichologinė gerovė: struktūra ir sociodemografiniai bei asmenybiniai veiksniai“ yra aktuali ir parengta laiku.

Disertacija klasikinės struktūros, joje yra visos būtinos disertacijai dalys: įvadas, tyrimų apžvalga, tyrimo metodika, rezultatai ir jų aptarimas, išvados, literatūros sąrašas. Darbas tinkamai iliustruotas: 27 lentelės, 21 paveikslas ir 12 priedų. Įvade pagrindžiamas darbo aktualumas, mokslinis naujumas, praktinė reikšmė, tinkamai suformuluotas tyrimo

tikslas ir iš jo išplaukiantys uždaviniai bei gana lakoniškai pateikti keturi ginamieji teiginiai.

Teorinė dalis gana išsami, analitinio pobūdžio. Autorė, apžvelgdama psichologinės gerovės tyrimus, reikiamą dėmesį skyrė psichologinės gerovės sampratos šiuolaikinėje psichologijoje analizei. Be to, pateikia išsamias hedonistinio ir eudemoninio požiūrių į psichologinę gerovę charakteristikas. Psichologinės gerovės konstrukto struktūrą autorė atskleidžia žvelgdama per hedonistinio ir eudemoninio požiūrių sutapties problemos prizmę. Pateiktos išsamios psichologinės gerovės sociodemografinių ir asmenybės kintamųjų charakteristikos. Nagrinėdama psichologinės gerovės teorines prieigas, disertantė pateikia daugelio autorių ir net prieštaraujančių nuomonių, kas pozityviai vertintina, nes rodo jos išprusimą ir apsiskaitymą. Tačiau pasigendama pačios autorės nuomonės ir vertinimo. Pavyzdžiui, disertacijos 13 puslapyje rašoma: „Taip šiuolaikinėje psichologijoje vis dažniau *gyvenimo kokybės sąvoką* pakeičia *pasitenkinimo gyvenimu, subjektyvios gerovės, psichologinės gerovės terminai*“. Gal psichologinė gerovė yra dalinė gyvenimo kokybės sąvoka? Į šį klausimą, kaip ir į kitus prieštaravimus, Živilė Šarakauskienė neatsako, neinterpretuoja ir tai rodo kritinės analizės stoką teorinėje darbo dalyje.

Tyrimo metodika pristatyta tinkamai. Aiškiai pateiktos tyrimo dalyvių bei tyrimo instrumentų charakteristikos. Tiriamųjų imtis pakankama. Neaišku, kodėl sociodemografiniame klausimų bloke nebuvo klausama, ar tėvai išsiskyre, ar ne. Teiginys *gyvenu kartu su abiem tėvais, vienu iš jų ar su kitais artimaisiais* nėra informatyvus. Su vienu iš tėvų ar su kitais artimaisiais vaikas gali gyventi dėl to, kad tėvai (ar vienas iš jų) dirba užsienyje. Išsiskyrusios ir dirbančios užsienyje šeimos situacijos yra skirtingos ir gali skirtingai veikti vaiko psichologinę gerovę.

Tyrimo rezultatų skyriuje autorė pateikia psichologinės gerovės konstrukto struktūrą, atskleidžia psichologinės gerovės ir asmenybės bei sociodemografinių kintamųjų, tokių kaip lytis, amžius, gyvenamoji vieta, šeimos sudėtis, ekonominiai ištekliai, popamokinė veikla, sąsajas. Atlikdama sociodemografinių ir asmenybės kintamųjų reikšmės prognozuojant psichologinę gerovę analizę, autorė pagrįstai reikiamą dėmesį skiria subjektyvios gerovės, pasitenkinimo gyvenimu ir jo kontekstu bei saviaktualizacijos faktoriams. Tyrimo duomenys išanalizuoti nuosekliai. Disertantė nepriekaištingai įvaldžiusi statistinių duomenų apdorojimo

metodus, tinkamai juos taiko, todėl gautų rezultatų patikimumas abejonių nekelia. Aptardama gautus tyrimo rezultatus, Živilė Šarakauskienė plačiai remiasi užsienio autorių tyrimų duomenimis bei teorinėmis prielgomis. Šiuo požiūriu disertacinio tyrimo duomenys pakankamai ir tinkamai interpretuojami.

Racionaliai parinkus, kūrybiškai pritaikius ir panaudojus tyrimo instrumentus, disertacijos autorei sėkmingai pavyko apžvelgti ir išanalizuoti psichologinės gerovės tyrimų situaciją; atlikti hedonistinio ir eudemoninio požiūrių į gerovę lyginamąją analizę; nustatyti mokinių psichologinės gerovės konstrukto struktūrą; įvertinti mokinių grupių, sudarytų remiantis įvairiais sociodemografiniais kintamaisiais, psichologinės gerovės skirtumus ir ypatumus; nustatyti specifines kiekvieno psichologinės gerovės matmens ir sociodemografinių bei asmenybės kintamųjų sąsajas.

Pozityviai vertindamas Živilės Šarakauskienės daktaro disertaciją, norėčiau pateikti tokius pastebėjimus:

1. Disertacijoje nenurodytas tyrimo objektas bei esminių tyrimo rezultatų bei išvadų aprobacija.

2. Aktualizuojant tyrimo temą, stokojama nacionalinio konteksto. Disertacijoje nekalbama apie psichologinį klimatą Lietuvos mokykloje, apie priekabiavimą bei paauglių suicidą, nors tai neabejotinai atsiliepia mokinių psichologinei gerovei.

3. Disertantė savo pasirinktą tyrimo temą aktualizuoja žvelgdama per suaugusiųjų pasitenkinimo gyvenimu prizmę. Autorė nurodo, kad „... lietuviai yra mažiausiai patenkinti savo gyvenimu, tačiau Europos gyvenimo kokybės tyrimas neapėmė jaunesnių nei 18 metų asmenų, tad stokojama žinių apie paauglių pasitenkinimo gyvenimu lygį ir nematoma viso vaizdo...“ (p. 4). Neatsižvelgiant į šį kontekstą, apibendrinančios išvados apie tirtų mokinių psichologinės gerovės lygį darbe neradome.

4. Santraukoje pernelyg didelę dalį sudaro iliustruojanti medžiaga: 17 puslapių skirta lentelėms ir 5 – literatūros sąrašui; tai sudaro 44 % visos santraukos apimties. Santraukoje nederėtų skirti vietos elementarių sąvokų aiškinimui: „... paauglystė – tai ...“ (p. 44), „... psichinė sveikata – tai ...“ (p. 45).

5. Tenka apgailėstauti, kad į šį tyrimą buvo pažvelgta tik suaugusiojo tyrėjo akimis. Vertėjo pasiūlyti mokiniams pagal svarbą suranguoti tyrime pateiktus aspektus, turinčius įtakos jų psichologinei gerovei,

ir palikus vietos klausimui: „Kas dar, Tavo nuomone, veikia Tavo psichinę gerovę?“ Galbūt, čia atsivertų aspektai, kurių konkrečiomis metodikomis, konkrečiais skalių klausimais varžomas tyrėjas negalėjo numatyti?

Pateiktos pastabos yra diskusinio bei rekomendacinio pobūdžio, todėl nemenkina atlikto disertacinio tyrimo vertės.

Disertacijoje pateiktos išvados gali būti naudingos psychologams.

1. Atlikta tiriančioji faktorinė analizė atskleidė savitą 14–19 metų mokinių psichologinės gerovės struktūrą, vietoj dviejų matmenų, kaip teigiama remiantis hedonistiniu ir eudemoniniu požiūriais, buvo išskirti trys: subjektyvios gerovės, pasitenkinimo gyvenimu ir jo kontekstu bei saviaktualizacijos.

2. Nustatyta, kad, atsižvelgus į asmenybės veiksnius, visi psichologinės gerovės išskirtų faktorių išvestiniai rodikliai ir tam tikri komponentai yra diferencijuoti susiję su lyties, amžiaus / klasės, gyvenamosios vietos, mokymosi sėkmės, šeimos sudėties, ekonominių išteklių ir popamokinės veiklos būrelių lankymo sociodemografiniais veiksniais:

- Nė vienas iš paminėtų sociodemografinių veiksnių nebuvo reikšmingai susijęs su pasitenkinimu draugais ir savimi;

- Merginų įverčiai žemesni už vaikinų savęs priėmimo, aplinkos kontrolės, pasitenkinimo gyvenamąja aplinka ir gyvenimo tikslų skalėse, merginos patiria daugiau neigiamų emocijų nei vaikinai;

- 14 metų mokinių pasitenkinimas gyvenimu reikšmingai aukštesnis už vyresnių mokinių. 18 metų mokinių iš bendrojo lavinimo mokyklų reikšmingai didesni asmeninio augimo, gyvenimo tikslo ir autonomijos įverčiai už 14 metų. Profesinių mokyklų mokinių minėtų komponentų įverčiai žemesni ne tik už bendraamžių iš bendrojo lavinimo mokyklų, bet ir už 14 metų mokinių;

- Nustatyta, kad gyvenamoji vieta susijusi tik su saviaktualizacijos faktoriaus pasitenkinimo mokykla komponentu. Didmiestyje gyvenančių mokinių pasitenkinimas mokykla yra žemesnis už gyvenančių kaime;

- Vertinant vaikinų ir merginų saviaktualizacijos komponentų skirtumus, svarbu atsižvelgti į jų mokymosi sėkmę;

- Šeimos sudėties kintamasis susijęs tik su psichologinės gerovės pasitenkinimo gyvenimu ir jo kontekstu faktoriumi (išskyrus pasitenkinimo šeima komponentą);

- Ekonominių išteklių kintamasis susijęs su subjektyvios gerovės ir pasitenkinimo gyvenimu ir jo kontekstu faktoriais bei kai kuriais jų

komponentais, o su saviaktualizacija nesusijęs. Mokinių, kurie smulkioms išlaidoms iš tėvų gauna daugiau nei 51 LTL per mėnesį, subjektyvios gerovės ir pasitenkinimo gyvenimu ir jo kontekstu faktorių bei kai kurių jų komponentų įverčiai yra aukštesni už mokinių, kurie iš viso negauna pinigų smulkioms išlaidoms arba gauna iki 50 LTL per mėnesį;

- Popamokinės veiklos būrelių lankymas susijęs su didesniu teigiamų emocijų patyrimu, gyvenimo tikslų turėjimu ir pasitenkinimu mokykla.

3. Nustatyta, kad, atsižvelgus į sociodemografinius ir asmenybės veiksnius vienu metu, sociodemografiniai kintamieji yra silpniau susiję su 14–19 metų mokinių psichologine gerove, negu Didžiojo penketo asmenybės bruožai, išskyrus saviaktualizacijos faktoriaus dedamąsias – asmeninį augimą ir pasitenkinimą mokykla. Abi veiksmų grupės paaiškino vienodo dydžio saviaktualizacijos išvestinio rodiklio dispersijos dalį, atitinkamai po 14 % ir 15 %.

4. Atsižvelgiant į sociodemografinius veiksnius ir kontrolės lokusą, Didžiojo penketo asmenybės bruožai diferencijuotai susiję su 14–19 m. mokinių psichologinės gerovės komponentais:

- Ekstraversiškumas reikšmingai susijęs su visais psichologinės gerovės komponentais ir išvestiniais faktorių rodikliais. Ekstraversiškumas buvo neigiamai susijęs su neigiamu emocingumu;

- Neurotiškumas mažesniu laipsniu negu ekstraversiškumas, bet reikšmingai, susijęs su dauguma psichologinės gerovės komponentų;

- Mūsų tyrime ne tik ekstraversiškumas ir neurotiškumas, bet ir sąmoningumas iškilo kaip stipriausiai susiję su psichologine gerove;

- Sutariamumo asmenybės bruožas nėra susijęs su psichologine gerove;

- Atvirumas patirčiai prognozuoja kai kuriuos psichologinės gerovės komponentus, bet nėra susijęs su bendrais matmenimis.

5. Internališkas kontrolės lokusas prognozuoja didesnę psichologinę gerovę. Nustatyta, kad kontrolės lokusas neparanda prognostinės psichologinės gerovės galios net ir atsižvelgiant į visus Didžiojo penketo asmenybės bruožus bei sociodemografinius veiksnius. Kontrolės lokusas stipriausiai prognozavo visus tris saviaktualizacijos faktoriaus komponentus – asmeninį augimą, gyvenimo tikslą ir pasitenkinimą mokykla.

BAIGIAMOSIOS IŠVADOS

1. Publikacijų pakanka. Jų analizė rodo, kad publikacijos atskleidžia pagrindines disertacinio tyrimo teorines idėjas, rezultatus bei išvadas.

2. Živilės Šarakauskienės atliktas disertacinis tyrimas „Mokinių psichologinė gerovė: struktūra ir sociodemografiniai bei asmenybiniai veiksniai“ yra išsamus, aktualus, atitinkantis Lietuvos Mokslo tarybos daktaro disertacijoms keliamus reikalavimus mokslo kūrinyms. Jos pagrindu siūlau Živilei Šarakauskienei suteikti socialinių mokslų, psichologijos (06 S) daktaro laipsnį.

Živilės Šarakauskienės disertacija „Mokinių psichologinė gerovė: struktūra ir sociodemografiniai bei asmenybiniai veiksniai“ buvo sėkmingai apginta 2012 m. Vilniaus universitete.

Review of doctoral dissertation

„SCHOOLCHILDREN’S PSYCHOLOGICAL WELL-BEING: STRUCTURE AND SOCIODEMOGRAPHIC AND PERSONALITY FACTORS” SOCIAL SCIENCES, PSYCHOLOGY, 06S, PREPARED BY ŽIVILĖ ŠARAKAUSKIENĖ

Vytautas Gudonis

Šiauliai University, Lithuania

The author of the review argues that dissertation is very relevant and necessary in Lithuanian context, as unemployment, alcohol abuse, violation, and poverty are the most painful social problems which indicate low level of psychological wellbeing. It is stated that due to rational and creative selection and use of research methods and instruments dissertation author succeeded to review and analyse previous research results in the area of psychological wellbeing; to prepare comparative analysis of hedonistic and eudemonic approaches towards wellbeing; to determine the structure of schoolchildren psychological wellbeing; to assess the characteristics and differences of wellbeing in various sociodemographic groups of schoolchildren; to assess the relationship among specific domain of psychological wellbeing and sociodemographic and personality variables. Some limitations and questions for discussion related to the specificity of schoolchildren wellbeing problem in Lithuania are mentioned. Conclusions of dissertation are seen as applicable for school psychologists.